

Zbigniew Anusik

Życiorys naukowy profesora Władysława Zajewskiego

Przegląd Nauk Historycznych 10/1, 256-262

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ślił, że tradycje edukacyjne kontynuowane są w jego rodzinie już od czterech pokoleń i sięgają swymi korzeniami początku ubiegłego stulecia. Mówił o związkach z macierzystą Uczelnią i o pracy w Instytucie Historii. Wspomniał o tym, że pod opiekuńczymi skrzydłami prof. Bohdana Baranowskiego podjął w 1956 r. badania nad kulturą agrarną dawnej Polski. Po czterech latach, dzięki życzliwości swojego Mistrza, obronił doktorat. Uzyskany stopień naukowy doktora otworzył mu drogę do habilitacji, a ta okazała się kresem badań nad historią gospodarczą Polski. Jako samodzielny pracownik naukowy skupił się bowiem na badaniach nad parlamentaryzmem staropolskim, ze szczególnym uwzględnieniem Sejmu Wielkiego i Konstytucji 3 maja.

Na tym zakończyła się uroczystość odnowienia doktoratów profesora Władysława Zajewskiego i profesora Wojciecha Szczygielskiego. Należy nadmienić, że tego samego dnia odnowiony dyplom doktora UŁ otrzymał również chemik, prof. Władysław Jędrzejewski (ur. 1923). Po uroczystości odbył się bankiet, który stał się świetną okazją do rozmowy i pamiątkowej fotografii z dostojnymi Jubilatami. Nowo uhonorowanym uczonym serdecznie gratulujemy.

MAŁGORZATA KARKOCHA
UNIwersytet Łódzki

Życiorys naukowy profesora Władysława Zajewskiego

Profesor Władysław Zajewski urodził się 26 lipca 1930 r. w Wilnie jako czwarty syn Henryka i Anny z Andrzejewskich. W wieku czterech lat stracił ojca. Od 1937 r. uczęszczał do Szkoły Powszechnej nr 5 w Wilnie. Jesienią 1942 r. wraz z wieloma innymi Polakami zaprzestał chodzenia do szkoły na znak protestu przeciwko lituanizacji nazwisk i rygorystycznego nauczania wszystkich przedmiotów w języku litewskim. W tym samym czasie, ze względu na trudną sytuację materialną rodziny, zajął się ulicznym handlem. Najpierw sprzedawał truskawki i jabłka przed Dworcem Central-

nym w Wilnie, a później handlował artykułami piśmiennymi, w które zaopatrywał niemieckich żołnierzy. Miejscem codziennej pracy kilkunastoletniego chłopca stały się załadowane wojskiem pociągi jadące na front wschodni oraz wracające stamtąd tzw. *Urlaubzugi* i wypełnione rannymi pociągi sanitarne. W lipcu 1944 r. był świadkiem zażartych walk o Wilno (z udziałem oddziałów Armii Krajowej), zajęte ostatecznie przez armię sowiecką. Borykając się z nieustannymi problemami materialnymi, młody Władysław Zajewski kontynuował swoje poprzednie zajęcie, zaopatrując w papier i ołówki sowieckich żołnierzy udających się przez Wilno na front niemiecki. Latem 1945 r. Jego matka wraz z dwoma młodszymi synami zgłosiła się na wyjazd do Łodzi, do której Zajewscy dotarli w końcu sierpnia, pozostawiwszy w Wilnie cały swój dobytek.

W Łodzi Władysław Zajewski kontynuował przerwana przed kilku laty naukę w Szkole Podstawowej nr 49, którą ukończył w 1948 r. Latem tego samego roku Urząd Bezpieczeństwa Publicznego dokonał aresztowań wśród członków najbliższej rodziny Władysława (zatrzymano jego matkę i dwóch starszych braci). Anna Zajewska po roku śledztwa i pobytu w areszcie została skazana (za odmowę złożenia zeznań obciążających najstarszego syna) na 5 lat więzienia, jednak po złożeniu odwołania została uniewinniona przez wyższą instancję Sądu Wojskowego. Dzięki niestrudzonemu wysiłkowi matki i pomocy materialnej ze strony przyjaciół rodziny oraz znajomych Władysław Zajewski mógł kontynuować rozpoczętą w roku 1948 naukę w XI Liceum Państwowym w Łodzi, gdzie też w 1951 r. złożył egzamin dojrzałości. W tym samym roku zdał egzaminy wstępne i rozpoczął studia historyczne na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego. W dniu 24 czerwca 1955 r. przedstawił pracę magisterską pt. *Dyplomacja angielska wobec powstania listopadowego* przygotowaną pod kierunkiem prof. dr. hab. Józefa Dutkiewicza, złożył egzamin i uzyskał tytuł magistra historii. Od jesieni 1955 r. do stycznia 1960 r. pracował w szkołach łódzkich jako nauczyciel. W roku 1960 przeniósł się do Gdańska, gdzie został zatrudniony w Wyższej Szkole Pedagogicznej na stanowisku starszego asystenta w Katedrze Historii Polski i Powszechnej kierowanej przez prof. dr. Witolda Łukaszewicza. W dalszym ciągu uczestniczył jednak w pracach seminarium prowadzonego w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego przez prof. dr. hab. Józefa Dutkiewicza, który pełnił rolę promotora w jego przewodzie doktorskim. 18 maja 1961 r. mgr Władysław Zajewski uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych na Uniwersytecie

Łódzkim na podstawie rozprawy pt. *Wolność druku i rola opinii publicznej w powstaniu listopadowym* (praca ta ukazała się drukiem w 1963 r.). Habilitował się sześć lat później – w 1967 r. na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu na podstawie rozprawy pt. *Walki ugrupowań politycznych w powstaniu listopadowym 1830–1831*.

W owym czasie Władysław Zajewski, świeżo upieczony dr hab. nauk humanistycznych był już pracownikiem Instytutu Historii PAN. W 1966 r. przeszedł bowiem na prośbę prof. dr hab. Edmunda Cieślaka na stanowisko adiunkta do Zakładu Historii Gdańska. Od tej pory rozpoczął zakrojone na szeroką skalę badania nad dziejami Gdańska i Pomorza w epoce napoleońskiej. Rozległe kwerendy biblioteczne i archiwalne (prowadzone także we Francji i w Belgii) umożliwiły Mu napisanie serii artykułów i recenzji naukowych dotyczących epoki napoleońskiej (w tym dwóch opublikowanych w prestiżowych czasopismach francuskich: *Le culte de Napoléon dans la ville libre de Danzig*, „Revue d’Histoire Moderne et Contemporaine” 1976, t. XXIII, s. 556–572; oraz *Nicolas Massias – résident de France dans la ville libre de Danzig*, „Annales Historiques de la Révolution Française” 1981, No 4, s. 38–49). Część wspomnianych artykułów weszła do Jego eseistycznej, ale zarazem *stricte* naukowej książki pt. *W kręgu Napoleona i rewolucji europejskich 1830–1831*, Warszawa 1984. W tym samym czasie ukazała się napisana przez prof. Władysława Zajewskiego synteza dziejów Pomorza w epoce napoleońskiej (*Pomorze Wschodnie w latach 1657–1815*, [w:] *Historia Pomorza*, t. II, cz. 2, pod red. Gerarda Labudy, Poznań 1984, s. 671–763, 823–824). Na ogłoszenie drukiem syntezy dziejów Gdańska w epoce napoleońskiej przyszło jednak Profesorowi Zajewskiemu czekać niemal dekadę. Dopiero w 1993 r. ukazała się bowiem druga część trzeciego tomu *Historii Gdańska*, pod redakcją Edmunda Cieślaka, gdzie zamieszczono napisane przez Niego opracowanie dotyczące dziejów miasta w latach 1793–1815 (s. 100–205, 246–247). Dodajmy wreszcie, że na marginesie badań Władysława Zajewskiego nad epoką napoleońską powstała książka będąca biografią twórcy polskiego hymnu narodowego – Józefa Wybickiego (trzy wydania w latach 1977, 1983, 1989).

W związku ze zbliżającą się 150-rocnicą powstania listopadowego, zachęcony przez ówczesnego dyrektora Instytutu Historii PAN prof. dr. hab. Czesława Madajczyka, wówczas jeszcze doc. dr hab. W. Zajewski zorganizował zespół autorski, który pod Jego redakcją przygotował znakomitą syntezę dziejów tego powstania.

Dzieło to zatytułowane *Powstanie listopadowe 1830–1831. Dzieje wewnętrzne – militaria – Europa wobec powstania*, ukazało się drukiem w 1980 r. i zostało nader życzliwie przyjęte przez krytykę naukową. Zachęciło to Redaktora tomu do przygotowania drugiego, poszerzonego o teksty ośmiu nowych autorów wydania tej znakomitej książki (opublikowano ją ponownie w 1990 r.). Największym wszakże sukcesem wydawniczym prof. Władysława Zajewskiego okazała się praca pt. *Trzy powstania narodowe 1794, 1830, 1863*, Warszawa 1992 z udziałem profesorów Stefana Kieniewicza i Andrzeja Zahorskiego. Pomysłodawcą tej książki, autorem wstępu i partii o powstaniu listopadowym, a także redaktorem naukowym całości był właśnie prof. Zajewski. On także przeforsował koncepcję przedstawienia losów najważniejszych polskich insurekcji na szerokim tle europejskim. Napisane przez trzech wybitnych specjalistów, dzieło to doczekało się aż pięciu wydań (1992, 1994, 1997, 2000, 2006) oraz ponad dwudziestu bardzo pochlebnych recenzji. Zwieńczeniem badań prof. Władysława Zajewskiego nad dziejami powstania listopadowego było opublikowanie niewielkiej, w zamyśle popularnonaukowej, ale w istocie ogromnie ważnej pracy pt. *Powstanie listopadowe 1830–1831*, Warszawa 1998.

Niebagatelne dokonania na niwie naukowej przyniosły W. Zajewskiemu szacunek i uznanie w środowisku historyków polskich. Zyskał On sobie w pełni zasłużoną opinię niekwestionowanego autorytetu tak w odniesieniu do dziejów powstania listopadowego, jak i wszelkich innych kwestii związanych z dziejami Polski i Europy w pierwszej połowie XIX w. W 1981 r. Władysław Zajewski otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, a 1 stycznia 1991 r. został mianowany na stanowisko profesora zwyczajnego w Instytucie Historii PAN.

Profesor dr hab. Władysław Zajewski, uczeń prof. Józefa Dutkiewicza, przejął od swego Mistrza fascynację dziejami dyplomacji europejskiej w XVIII i XIX w. Jego pogłębione studia w tym zakresie zaowocowały opracowaniem okresu lat 1795–1831 w związku, jednotomowej *Historii dyplomacji polskiej X–XX w.*, pod red. Gerarda Labudy i Waldemara Michowicza, Warszawa 2002. Z inicjatywy prof. Zajewskiego powstał też międzynarodowy zespół badawczy, który pod Jego kierunkiem i według Jego koncepcji przygotował duże, dwutomowe dzieło poświęcone losom Europy ponapoleońskiej – *Europa i świat w epoce restauracji, romantyzmu i rewolucji*, t. I–II, Warszawa 1991. W pracy tej, oprócz nowatorskiego i wni-

kliwego wstępu, prof. Zajewski napisał obszerną rozprawę o dziejach Kongresu Wiedeńskiego i Świętego Przymierza.

Innym obszarem zainteresowań badawczych prof. Zajewskiego były losy rewolucji belgijskiej z 1830 r. i dzieje Belgii w XIX stuleciu. Z zakresu tej tematyki ogłosił kilkadziesiąt różnego rodzaju opracowań, w tym wybór korespondencji (opracowany wspólnie z prof. dr. hab. Bogusławem Cyglerem) barona Goswina de Stasarta, ważnej osobistości w życiu parlamentarnym Belgii w XIX w. Wiele miejsca w twórczości naukowej prof. Władysława Zajewskiego zajmują też szeroko pojęte dzieje Wielkiej Rewolucji Francuskiej (1789–1799). Zabierał On zresztą głos również w szeregu innych, ważkich pod względem naukowym kwestiach dotyczących zarówno historii Polski, jak i dziejów Europy, poruszając się śmiało i swobodnie w cezurach czasowych od zawiązania konfederacji barskiej w 1768 r. aż do upadku powstania styczniowego w roku 1865. Wart podkreślenia wydaje się też fakt, że prof. Zajewski zawsze potrafił stanowczo i zdecydowanie bronić swoich poglądów. Świadczy o tym chociażby jego ostra polemika z prof. dr. hab. Jerzym Topolskim, który próbował zanegować naukową i wychowawczą wartość *Trzech powstań narodowych*, dowodząc iż w pracy tej dominuje „zmitologizowana retoryka nad informacjami”, a mit powstańczy kieruje strategią narracyjną autorów. Odpierając bezzasadne w większości zarzuty merytoryczne i metodologiczne prof. Topolskiego, prof. dr. hab. Władysław Zajewski w artykule pt. *Mit powstańczy, czy mit antypowstańczy* („Universitas Gedanensis” 1997, nr 16–17, s. 91–104) stwierdził jednoznacznie, że ani On sam, ani też dwaj pozostali autorzy tak bezpardonowo zaatakowanej pracy – profesorowie S. Kieniewicz i A. Zahorski nie należą do grona szczególnych entuzjastów powstań narodowych. Uważa jednak, że skoro droga walki orężnej o odzyskanie utraconej u schyłku XVIII stulecia niepodległości odgrywała i odgrywa ogromną rolę w świadomości i tradycji narodu, powinna znaleźć swoje właściwe odzwierciedlenie także we współczesnej historiografii.

Prof. Zajewski reprezentował polską naukę historyczną na wielu międzynarodowych kongresach, sesjach i konferencjach. Uczestniczył z referatem w XV Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Bukareszcie w lipcu 1980 r. Jego referat otwierał też sesję zorganizowaną w maju następnego, 1981 r. przez prof. Daniela Beauvois (Universite Lille III) dla uczczenia 150 rocznicy powstania listopadowego. Dwukrotnie brał też Profesor udział w międzynarodowych kolokwiach organizowanych w Brukseli (w 1986

i 1988 r.). Jego referat o polskich insurekcjach w XIX w. został też bardzo dobrze przyjęty na XX Międzynarodowym Kolokwium Historyków Wojskowości, które obradowało w Warszawie w 1994 r.

Pełna bibliografia prac prof. dr. hab. Władysława Zajewskiego obejmuje blisko 670 pozycji, z czego ponad 400 stanowią publikacje o charakterze *stricte* naukowym. Oprócz książek i opracowań przywołanych już wcześniej, warto wspomnieć w tym miejscu o kilku pracach opublikowanych już w XXI w. Najważniejsze z nich to: *Powstanie listopadowe 1830–1831. Polityka – wojna – dyplomacja*, Toruń 2002 (drugie wydanie tej książki ukazało się już w 2003 r.); *Józef Wybicki (Konfederat – organizator Legionów – mąż stanu w dobie Napoleona – senator Królestwa Polskiego)*, Toruń 2003; *Wolne miasto Gdańsk pod znakiem Napoleona*, Olsztyn 2005; *Polska – Belgia – Europa. Wiek XIX*, Olsztyn 2007. Ważne miejsce w dorobku prof. Zajewskiego zajmuje też bez wątpienia opracowanie dziejów Polski pod zaborami (w latach 1795–1831) opublikowane w *Zarysie historii Polski*, pod red. Janusza Tazbira (Warszawa 1979, s. 374–422). Na szczególne podkreślenie zasługuje również fakt, iż w ostatnich latach prof. Władysław Zajewski opublikował kilka tomików poetyckich. Pisane przez Profesora wiersze, określane przez Niego samego mianem „eseistyki poetyckiej”, wyrażają Jego pogłębioną refleksję nad historią i sensem życia człowieka.

Pomimo że od 1966 r. aż do przejścia na emeryturę w roku 2000 prof. dr. hab. W. Zajewski pracował w Instytucie Historii PAN, zdołał wypromować jednego doktora i 42 magistrów. Był też recenzentem w 14 przewodach doktorskich, 4 habilitacyjnych oraz w 13 postępowaniach o nadanie tytułu naukowego profesora. Za swoje wybitne osiągnięcia naukowe, dydaktyczne i organizacyjne otrzymał wiele prestiżowych nagród. Został też wyróżniony wysokimi odznaczeniami państwowymi: Złotym Krzyżem Zasługi (1978), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1992) oraz Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1997).

ZBIGNIEW ANUSIK
UNIwersytet Łódzki

**Tekst laudacji wygłoszonej
w dniu 22 maja 2011 r. z okazji odnowienia
doktoratu Uniwersytetu Łódzkiego
profesora Władysława Zajewskiego**

Magnificencjo,
Wysoki Senacie,
Wielce Czcigodny Panie Profesorze,
Wielce Szanowni Państwo,

Przypadł mi w udziale wyjątkowy zaszczyt, aby w imieniu wspólnoty akademickiej Uniwersytetu Łódzkiego złożyć hołd dokonaniom i osobie Pana Profesora Władysława Zajewskiego z okazji odnowienia Jego doktoratu obronionego w naszej uczelni pięćdziesiąt lat temu.

Jestem przekonany, że dla wielu z nas, zebranych na tej uroczystości – dostojnych gości, przyjaciół i znajomych Pana Profesora, ale i dla całego łódzkiego środowiska historycznego, jest to chwila wyjątkowa i wzruszająca.

Oto Pan Profesor Władysław Zajewski, absolwent Uniwersytetu Łódzkiego z roku 1955, powraca dzisiaj w mury macierzystej uczelni, aby odebrać najwyższe wyróżnienie, jakim Uniwersytet może obdarzyć swojego doktora.

Rada Wydziału Filozoficzno-Historycznego powierzyła mi zaszczytną funkcję promotora w przewodzie, którego zwieńczeniem jest odnowienie doktoratu Pana Profesora. Jest to dla mnie ogromne wyróżnienie i zaszczyt tym większy, że zarówno pracę magisterską, jak i doktorską Pan Profesor Władysław Zajewski przygotował pod kierunkiem prof. dr. hab. Józefa Dutkiewicza, byłego kierownika jednostki organizacyjnej (Katedry Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej), w której ja sam zostałem zatrudniony w 1980 r.

Nie sposób w krótkim wystąpieniu dokonać pełnej prezentacji bogatego dorobku Czcigodnego Doktoranta, który to dorobek stał się powodem naszej dzisiejszej uroczystości. Pozwólcie zatem Państwo, że skupię się jedynie na niektórych, subiektywnie przez siebie wybranych faktach i wydarzeniach z życiorysu naukowego Pana Profesora Władysława Zajewskiego.